

PERSONÁLIA

Spomíname na profesorku Tatianu Štefanovičovú

Prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc. nás navždy opustila 3. januára 2021. Smutná správa o úmrtí pani profesorky nás zasiahla len niekoľko dní po privítaní Nového roka. V týchto chvíľach si už uvedomujeme, že nám v tejto neľahkej a zvláštnej dobe nie je umožnená posledná rozlúčka s archeologičkou, ktorá zanechala nielen silnú stopu vo včasnostredovekej a stredovekej archeológii, vo výskume najstarších dejín Bratislavy, byzantsko-slovanskej problematike, ale mnohí ju vnímajú najmä ako pedagogičku a ženu, ktorá už počas štúdií výrazne usmernila ich vedecké i osobné životy. Tieto riadky venujeme jej pamiatke a píšeme ich pár dní potom, ako sme sa nečakane dozvedeli správu o jej úmrtí v jednej z bratislavských nemocníc. Píšeme ich ako jej dávni študenti a mladší kolegovia, ktorých s ňou spája aj pôda Katedry archeológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Tatiana Štefanovičová (*10. marec 1934 v Bratislave) študovala archeológiu na FiF UK v Bratislave v rokoch 1953 – 1958 s ročníkovými spolužiakmi Igorom Kellerom, Zojou Pivovarovou, Máriou Schmedlovou, Stanislavom Šiškom, Jozefom Vladárom a Adrianom Vallaškom. V tom čase absolvovala aj semestrálny študijný pobyt na Univerzite Karlovej v Prahe, kde nadviazala celoživotné priateľstvá. Tému záverečnej diplomovej práce si zvolila z problematiky neolitu (Problém vzniku a vývinu lengyelskej kultúry so zvláštnym zreteľom na Slovensko, školiteľ B. Novotný), ktorú úspešne obhájila v roku 1958. Život ju však v krátkom čase nasmeroval k vedeckým úlohám, ktoré ju sformovali na uznávanú špecialistku slovanskej a stredovekej archeológie. Tou kľúčovou bola určite možnosť viesť archeologický výskum na Bratislavskom hrade. Do univerzitného prostredia UK v Bratislave sa po zamestnaní v Mestskom múzeu v Bratislave a Archeologickom ústave SAV v Nitre vrátila v roku 1964, kde pôsobila až do roku 2001. Na svojej *alma mater* vychovala niekoľko generácií slovenských a českých archeologičiek a archeológov. Publikáciou *Bratislavský brad v 9. – 12. storočí* (1975) sa na Univerzite Komenského v Bratislave habilitovala (1981) a stala sa docentkou slovanskej archeológie.¹ Univerzitnou profesorkou bola menovaná v roku 1992 po úspešnej inaugurácii na Masarykovej univerzite v Brne a stala sa tak druhou ženou profesorkou archeológie na Slovensku. V tom čase už stála na čele Katedry archeológie FiF UK, ktorú viedla v rokoch 1991 – 1998 a zároveň zastávala post prodekanke pre vedu a výskum (1992 – 1998). Je dôležité pripomenúť, že v roku 1992 práve za jej pôsobenia opäť vznikla samostatná Katedra archeológie,² čo malo pre budúci rast pracoviska kľúčový význam. Profesorka Štefanovičová viedla semináre a prednášky zamerané na slovanskú a stredovekú archeológiu, prednášky k problematike Veľkej Moravy a Slovanov v Európe. Študenti s ňou prichádzali do kontaktu už v prvom semestri štúdia na všeobecných prednáškach Úvod do praveku a včasného stredoveku a neskôr Slovania v Európe. Mnohí na ňu pamätajú ako na milú a príjemnú pedagogičku, ktorá mala pre nich počas konzultácií, dokonca už v prípravnom období na štúdium archeológie, prichystaný rozsiahly zoznam študijnej literatúry, a ktorá budúcich adeptov nasmerovala aj na absolvovanie letnej terénnej praxe ešte pred začiatkom ich štúdia. Podporovala študentské konferencie a študentskú vedeckú činnosť (ŠVOČ), z ktorej vzniklo nemalo budúcich záverečných prác. Organizačné aktivity a vedecký výskum profesorky T. Štefanovičovej dokumentuje bohatý zoznam publikácií, článkov a správ. Aj keď v roku 2001 odchádzala zo svojho univerzitného pôsobiska, jej pracovné nasadenie sa nezmiernilo a venovala ho ďalším terénnym výskumom (napr. Dóm sv. Martina) a intenzívnej spolupráci s mladšou generáciou (Slovenský archeologický a historický inštitút – SAHI). V roku 2005 jej udelil prezident SR Pribinov kríž II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky, a v roku 2013 zvíťazila v ankete Slovenka roka v kategórii Veda a výskum. Profesorka T. Štefanovičová navštevovala svoju *alma mater* a najmä archeologický seminár na prízemí fakulty aj nasledujúce roky, kde sa naskytlo nemalo príležitostí i na osobné rozhovory, ktoré často končili vtípnymi bonmotmi.

Ako si na pani profesorku spomínajú jej kolegovia, bývalí študenti a priatelia? Ich slová svedčia o tom, že pani profesorka bola nielen medzinárodne uznávanou odborníčkou vo svojom odbore, ale aj húževnatým, chápaným, láskavým a podporu poskytujúcim človekom. Za tieto slová im v mene redakcie veľmi pekne ďakujeme a rady by

1 Podľa: http://absolventi.uniba.sk/search/Top.do?top_search_field=Tatiana+Stefanovicova (navštívené dňa 14. 01. 2021).

2 Podľa M. Neumann: Dejiny Katedry archeológie FiF UK v Bratislave. *Musaica archaeologica* 2, 2019, 226.

sme vám prostredníctvom nich osobnosť pani profesorky priblížili.

Na časy vysokoškolských štúdií v Bratislave a na spolužiačku T. Štefanovičovú spomínajú jej priateľky, archeologičky Mária Lamiová-Schmiedlová a Zoja Benkovská-Pivovarová: „Na zabájení školského roku v septembri 1953 v budove Univerzity na Šafárikovom námestí v Bratislave sme sa ako študenti archeológie stretli siedmi, čo bol v porovnaní s ostatnými ročníkmi nášho odboru najvyšší počet poslucháčov. Stalo sa tak vďaka jednej z nevydarených školských reforiem tých čias, cieľom ktorej bolo obmedzenie štúdia na gymnáziách na tri roky, maturovali v júni tohto roku dva ročníky naraz. V priebehu štúdia, ktoré sme všetci ukončili v roku 1958, sme boli na katedre archeológie povestní svojou súdržnosťou a priateľskými vzťahmi (obr. 1), takže sa s kolegyniami a kolegami môžeme podeliť s našimi vedomosťami o mimostudijných aktivitách Táni počas štúdia. Táňa mala intenzívny záujem o kultúru a šport. Veľa čítala a rada chodila do divadla a na koncerty klasickej hudby. Čitateľov týchto riadkov však asi viac prekvapí to, že bola celoštátnou majsterkou ČSSR v orientačnom behu a že brala za fakultu basketbal, okrem toho lyžovala a bola nadšenou turistkou.

Aj keď nás po promóciách zavialo do rôznych končín, v kontaktoch s Táňou sme pokračovali. Tešili sme sa z jej pracovných úspechov, akým bolo napríklad odkrytie veľkomoravského kostola na Bratislavskom hrade a z uznania, ktorého sa jej dostalo. V Táninej činnosti sa naplnili slová profesora A. Piřfla, ktorý nás na záver svojich prednášok o dejinách architektúry pozval na Bratislavský hrad, vysvetlil nám jeho rekonštrukciu, ktorá prebiehala pod jeho vedením, a potom nám všetkým do indexu zapísal jednotky so slovami: „Či som vás niečo naučil, to ukáže život.“ V poslednom období boli naše kontakty s Táňou poznamenané jej zdravotným stavom, sme však osudu vďačné za to, že sa naše životné cesty v roku 1953 stretli a že sme sa stali nielen spolužiačkami, ale aj doživotnými priateľkami.“

Peter Pavúk, dnes riaditeľ Ústavu pro klasickou archeologii na Univerzite Karlovej v Prahe, ktorý bol dlhé roky súčasťou kolektívu Katedry archeológie v Bratislave, spomína: „Pani profesorka zanechala vo mne trvalé spomienky napriek tomu, že ma sprevádzala ani nie tri roky do svojej emeritúry. To, čo sa mi asi vybaví ako prvé, bola jej neuveriteľná vecnosť, žiadne zbytočné slová, a mimoriadny zmysel pre humor (v tom sa vynikajúco dopĺňali s prof. E. Krekovičom). Vedela byť ale aj pedagogicky prísna a keď som vo svojich počiatkoch občas zakopol, tak mi to dost' bez servítok dala aj najavo. Ale znovu s humorom a skoro až s materinskou láskavosťou. Veľmi som oceňoval aj dôveru, ktorú do mňa vložila. Vo svojej činnosti následne pokračovala v SAHI, kde sa úplne bez zaváhania zaradila do skoro o dve generácie mladšieho pracovného kolektívu a oni ju rovnako bez zaváhania medzi seba prijali. Práve túto jej mladost' duše by som taktiež rád vyzdvihol.“ P. Pavúk doplní, že profesorka T. Štefanovičová bola už od mladosti výrazná osobnosť s jasnými názormi na život a svet okolo seba, ktorá sa nebála ísť svojou vlastnou cestou. Pomerne rýchlo sa stala medzinárodne známou a pestovala čulé kontakty so zahraničnými kolegami. Archeológiu vnímala v širších súvislostiach, či už geograficky, ale aj kultúrne a spoločensky. Táto jej vlastnosť sa odrazila aj v personálnom rozvoji Katedry, keď postupne získala nových zamestnancov, napr. Vieru Němejcovú-Pavúkovú, Michala Slivku či Etelu Studeníkovú. „Funkcia prodekanky pre vedu bola pre ňu určite obohacujúcou skúsenosťou a aj keď jej občas uberala čas pre katedru ako takú, katedre sa to zas vrátilo lepším ukotvením vo vnútrofakultnom živote. Rovnako otvorene sa postavila k dlhodobému snu prof. B. Novotného, rozvíniť v Bratislave aj klasickú archeológiu, ktorú som v rokoch 1998 až 2013 spolunytváral s profesorom Eduardom Krekovičom,“ uzatvára P. Pavúk.

V spomienkach Jiřiho Macháčka, riaditeľa Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovej univerzity v Brne, vystupuje pani profesorka Štefanovičová ako výrazná osobnosť československej archeológie, ktorá sa ako špecialistka na včasný stredovek vždy intenzívne zaujímalá o výsledky výskumov v Čechách a na Morave. Pevné väzby ju obzvlášť spájali s moravskými archeológmi. J. Macháček spomína, že s obľubou dochádzala na Pohansko u Břeclavi za svojimi priateľmi z Masarykovej univerzity Janou Vignatiovou a Bořivojom Dostálom. Na Pohansko nezanevrela

Obr. 1. Spolužiáci v lete 1954 na terénnej praxi vo Veľkom Grobe: Zoja Pivovarová, Táňa Štefanovičová, Adrian Vallašek, Stanislav Šiška, Mária Schmiedlová, Jozef Vladár, Igor Keller a v strede „odborný dozor“ Ladislav Bánesz (archív Z. Benkovskej-Pivovarovovej).

ani po ich odchode a pravidelne sa zúčastňovala odborných komisií, na ktorých sa každoročne prezentovali aktuálne terénne odkryvy. J. Macháček ďalej spomína: „*Vždy se mi vybaví, jak vystupuje ze svého malého autíčka, kterým často přivezla i další slovenské badatele, a zdraví se se svými českými kolegy. I když si v posledních letech musela vypomáhat berlemi, vždy s velkým zájmem obhlížela terénní situace. Velkou radost jí udělal náš objev velkomoravské rotundy na severovýchodním předbradí Pobanska.*

Osobně jsem jí velice vděčný jako oponentce mé disertační i habilitační práce. Vážím si jí však nejenom jako na slovo vzaté odbornice, ale i kvůli její občanské odvaře. Tato vlastnost se projevila především při sporu o „slovenského krále“ Svatopluka a jeho sochu na Bratislavském bradě, v němž nekompromisně hájila své odborné stanovisko proti silnému politickému tlaku. Její zásadovost by měla být pro nás všechny vzorem a vědeckým morálním imperativem.“

Na spomienku J. Macháčka nadväzuje kratšia, ale milá spomienka vedeckého pracovníka detašovaného pracoviska Archeologického ústavu Brno, v Mikulčiciach Mariana Mazucha, ktorý nemal podľa jeho slov veľa príležitostí mimo konferencií či komisií sa s pani profesorkou stretnúť. Napriek tomu sa mu vybavila krátka epizóda svedčiaca o húževnatosti pani profesorky, ktorej bol účastný: „*Po revizním výzkumu čtvrtého mikulčického kostela se konala obligátní archeologická komise, na kterou se pochopitelně šel vyjektivě české, moravské a slovenské „velkomoravské archeologie“. Jednou z účastnic byla i paní profesorka Štefanovičová, která se pomalu blížila k výzkumu, opírající se při chůzi typicky o svou hůlku. Doprospědí základů kostela bylo třeba přejít přes úzkou desku, která vedla přes poměrně hlubokou předvelkomoravskou jámu. Mnoho přítomných mužů mladších ročníků na této provizorní lávce zažívalo eskapády, bráničící téměř s potupným pádem. I proto jeden z mých gentlemanských mikulčických spolupracovníků pobohově přiskočil k paní profesorce a chtěl jí posloužit jako opora při překonávání této pasti. Následovala věta, pronesená rozhodným, ale v podstatě pobaveným tónem, která mě prostě rozesmála: „Čo som stará baba, alebo čo?“ a všichni přítomní s úžasem pozorovali, jak paní profesorka bravurně a s grácií doslova přeběhla na druhou stranu. Přijde mi, že už jen table moje mini vzpomínka je vlastně velmi koncentrovaným důkazem o její výjimečném charakteru. Kéž by takových osobností ve světě (nejen) archeologie neubývalo...“*

Zo slovenských archeológov a archeologičiek s ňou v intenzívnejšom kontakte v poslednom období boli predovšetkým kolegovia Margaréta Musilová, Danica Staššiková-Štukovská a Vladimír Turčan. M. Musilová pôsobiaca na Mestskom ústave ochrany pamiatok v Bratislave spomína na pani profesorku Štefanovičovú ako na: „*ženu s nesmiernou chuťou do práce a zároveň neskutočne priamou a úprimnou osobnosťou, ktorú si budem navždy vážiť. Stála vždy pri mne. Od mojich archeologických začiatkov v Bratislave chodila na komisie k mojim výskumom a držala nado mnou ochrannú ruku. Pamätám si výskum na Hlavnom námestí v Bratislave. Vtedy, v rokoch 1987–1990 sme aj spolu s ňou bojovali o celoplošný výskum námestia. Nie všetko, čo dnes považujeme za samozrejmé, aj tak bolo. To, že sme od mesta dostali možnosť preskúmať tak rozsiahlu plochu, vďaka aj Táni, že sa ako uznávaná kapacita zasadila vo vtedajšom Večerníku za výskum a podpísala sa pod závery komisie, ktorá preskúmanie tejto vzácnej plochy považovala za nevyhnutné. Podobne to bolo aj po odkrytí stavebných zvyškov predbránia Rybárskej brány na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. V roku 2002 som ju požiadala, aby podporila návrh Pamiatkového úradu na prestížnu Cenu Európskej únie za kultúrne dedičstvo a cenu Europa Nostra kvalitným posudkom. Nezaváhala ani chvíľku a výsledkom bolo ocenenie, ktoré sme dostali v roku 2003. Porota ocenila nielen samotný objav a výskum, ale aj vytrvalý boj s mestskou samosprávou, ktorá za veľmi krátky čas od ukončenia výskumu v roku 2001 súhlasila a zafinancovala prezentáciu zvyškov fortifikácie.“*

M. Musilová hovorí vo svojej spomienke aj o spoločnej láske, a to láske k Bratislave, jej pamiatkam a histórii, ktorú spolu s pani profesorkou Štefanovičovou zdieľali. V súvislosti s výskumom severnej terasy Bratislavského hradu a problémami, ktoré sa vyskytli ohľadom prezentácie keltsko-rímskych architektúr ďalej spomína: „*Rozprávala nám ako ju prinútili za socializmu pre vyššie záujmy predčasne ukončiť výskum nádvorja paláca a zabetónovali celú plochu na 50 rokov. Bola rada, že sa dočkala nových zistení aj na severnej terase, kde sama už nemala možnosť realizovať výskum a veľmi sa zaujímala o osud objavených stavieb.“*

M. Musilová s ľútosťou konštatuje, že si pani profesorka nezaslúžila spôsob života, akému ju ponechal osud v jej posledných dňoch, kedy ostala odkázaná na pomoc druhých. Viacerí kolegovia ju síce pravidelne navštevovali a M. Musilová dokonca spomína, že pani profesorka sa stále rada dozvedala novinky z archeologických výskumov. Žiaľ, pandémie koronavírusu tieto stretnutia predčasne prerušila. „*Naposledy sme sa videli v júni 2020, aby sme dodatočne oslávili jej marcové narodeniny. Danica Staššiková-Štukovská, Vanya Radeva, Ján Steinhübel, Vlado Turčan a ja sme ju zobrali na pohárik prosecca s krémešom do kaviarne na Kozjej bráne“ (obr. 2), uzatvára smutne svoje spomienky M. Musilová.*

Krátku spomienku pripojil aj V. Turčan zo SNM-Archeologického múzea v Bratislave: „*S pani profesorkou som sa prvýkrát stretol v lete roku 1971. Pracoval som ako robotník na vtedajšej Mestskej správe pamiatkovej starostlivosti v Bratislave. Prišla sa pozrieť na výskum Vodnej veže. Opäť sme sa stretli na jeseň roku 1973, keď som začal externe študovať archeológiu. Bolo to v čase tujej normalizácie a príjemne ma prekvapila liberálna atmosféra v seminári Prof. Bohuslava Novotného, kde prednášala slovan-*

Obr. 2. Priateľské posedenie v kaviarni na Kozej bráne v júni 2020 (foto M. Musilová).

totíž zvykom, že si pedagóg tykal so svojimi študentami. My sme to prijali ako mimoriadne gesto.“ J. Zábajník spomína aj na to, ako pani profesorka ovplyvnila jeho profesionálnu kariéru: „Niekedy koncom tretieho ročníka vo mne dozrievalo presvedčenie, že sa budem venovať problematike včasného stredoveku. Najviac z tohto môjho rozhodnutia bol sklamaný prof. Bobuslav Novotný. Spomínam si, ako mi svojou povestnou českoslovenčinou povedal: „Pane kolego, ja som s váma počítal na neolit.“ Moje rozhodnutie zjavne ovplyvnila pani profesorka Štefanovičová. Veľmi som si cenil kvalitu jej prednášok. Boli pútavé, logicky štruktúrované a prejavovala sa v nich erudícia prednášateľky. Keď som jej oznámil, že by som sa rád venoval problematike Avarov, moje predstavenie podporovala. Problematika Avarov a Avarskeho kağanátu sa tak stala celoživotnou náplňou mojej archeologickej praxe.“

Pani profesorka výrazne ovplyvnila aj mladšie generácie študentov archeológie počas jej pôsobenia na Katedre archeológie FiF UK, ktorí na ňu s úctou spomínajú. Drahoslav Hulínek zo Slovenského archeologického a historického inštitútu spomína ako počas prvého ročníka štúdia dvojodborovej kombinácie história-filozofia na odporúčanie priateľov z odboru archeológia navštívil jej prednášku o veľkomoravskej sakrálnnej architektúre: „Doteraz mi utkvela v pamäti. Odvtedy som sa definitívne rozhodol pribrať si k štúdiu aj odbor archeológia. Od tohto okamihu mi bola pani profesorka dlhodobou oporou a to nielen na profesijnej báze. Ako prodekanka Filozofickej fakulty ma v roku 1996 promovala pri úspešnom ukončení štúdia kombinácie história - filozofia. Bola mojou veľmi nápomocnou a neoceniteľnou školiteľkou pri magisterskej diplomovej práci a doktorandskom štúdiu. Práve ona ma odporučila na miesto archeológa na NKP Devín a to som ešte ani nemal ukončené magisterské štúdium archeológie.“ D. Hulínek vo svojich spomienkach uvádza aj ich spoločné pôsobenie v Slovenskom archeologickom a historickom inštitúte, SAHI, kde pani profesorka Štefanovičová pôsobila niekoľko rokov ako vedecká garantka: „V týchto časoch bola vždy nápomocná nezisťnou radou nielen v profesionálnom, ale aj v osobnom živote. Podľa môjho názoru odišiel jeden z mála, v širšom meradle medzinárodne uznávaných veľikánov slovenskej a českej archeológie.“

K jedným z jej najmladších študentov patril aj M. Meško pôsobiaci v súčasnosti na Historickom ústave Filozofickej fakulty na Univerzite Hradec Králové, ktorý takto spomína: „S pani profesorkou som sa prvýkrát stretol ako novopečený študent archeológie v roku 1996 na FiF UK v Bratislave. Hneď od začiatku mi imponovala svojím ľudským prístupom a vysokou odbornosťou. Onedlho na to pani profesorka určila aj moju profesionálnu dráhu, keď mi v priebehu druhého ročníka zadala seminárnu prácu na tému Monomachova koruna. Prácu som začal písať ako archeológ, ale keď som ju odovzdával, bol už zo mňa telom a dušou byzantológ. Na konci piateho ročníka ma potom veľmi mrzelo, keď som si na štátniciach zo Slovanov, ktorých skúšala práve pani profesorka, svojím výkonom vyslúžil „len“ dvojku. Pani profesorka, snád ste mi už tento môj poklesok dávno odpustili. Naopak dúfam, že Vám tam hore pôsobí radosť to, že pokračujem až do dnešných dní pokorne tou cestou, na ktorú ste ma Vy osobne kedysi nasmerovali.“

Pani profesorka, odpočívajte v pokoji!

skú archeológiu práve pani profesorka, ktorá sa stala vedúcou nášho ročníka. V pamäti mi ostal aj výlet nás študentov s pani profesorkou na bradisko Neštich v Jure pri Bratislave a školský lyžiarsky výcvik, kde sme spoznali jej športového ducha.“

Podobne ako spomienky V. Turčana, aj spomienky J. Zábajníka z Archeologického ústavu SAV v Nitre, sa viažu k študentským časom, konkrétne k študijnej exkurzii po Českej republike v roku 1974: „Sediac pri pive v Peci pod Sněžkou sme spriadali plány o výstupe na Sněžku. Prišla medzi nás aj pani profesorka Štefanovičová, ktorá nám vtedy bola ročníkovou vedúcou. Prejavila záujem ísť s nami. Veľmi ma prekvapilo, keď zrazu jednoducho povedala: „Som Táňa“. Nebolo

Katarína Hladíková a Jana Mellnerová Šuteková